tegenstelling tusschen de Koninkrijken der wereld en Christus' Koninkrijk, zoodat hij eerst door zijn wederkomst den triomf van *zijn* Koninkrijk over de Koninkrijken der aarde zal voleinden.

---

1) In ons Voorstuk van 6 Maart jl. schreven we: »Zeeuwen en Friezen spreken een eigen dialect«. Dit is verstaan, alsof we daarmee doelden op de oude Friesche taal, en deze een tongval van het Nederlandsch noemden. Gelijk uit het verband blijkt, berust dit op misverstand. Gedoeld werd op de zeer uiteenloopende wijs, waarop Zeeuwen en Friezen *de Nederlandsche* taal uitspreken. Dat het *oude Friesch* een eigen taal van geheel anderen oorsprong is, en volstrekt geen dialect van het Nederlandsch, is een quaestie die thans niet meer behoeft besproken te worden. Dit weet thans ieder wel, die ook maar even op de hoogte is. K.

„Uit den dood in het leven."

Wij weten dat wij overgegaan zijn uit den dood in het leven, dewijl wij de broeders liefhebben; die zijnen broeder niet liefheeft, blijft in den dood.
(1 Joh. 3 : 14.

Te *weten*: „Ik ben uit den dood overgegaan in het leven", is eene, al wat onze ziel verrukken kan, in heerlijkheid overtreffende en te bovengaande gedachte. Zelfs uit Johannes' pen vloeiden weinig woorden, die alle eeuwen door zoo magnetisch aantrokken. Er niet maar op te hopen. Er niet maar om te smeeken. Neen, maar het te *weten*, dat we aan de macht van den dood ontworsteld zijn, en in de heilige sfeer van het eeuwige leven nu vrij de vleugelen kunnen uitslaan. Zóo zeker zelfs 't te weten, dat we ons met die zalige wetenschap niet opsluiten in ons hart, en ze niet maar fluisteren durven in intiemen kring, maar het voor heel de wereld durven uitroepen, zooals de apostel zelf het eens deed, en het deed met een nadruk die nog na twintig eeuwen niet ophield te bezielen.

En toch, al dingt geen onzer hier iets op af, te ongepast is toch stellig de vraag niet, of wie in dit jubelwoord zich verkwikte, *ook door las*.

Er volgt toch bij Johannes op die woorden nog een aanhangsel, iets dat er bij hoort, iets wat ze bezegelen wil, en juist daarover las meer dan één vaak heen. Sla daarom het vers zelf nog eens op, en zie met eigen oogen, in welk verband de apostel van dit heerlijk *weten*, dat wie nu leeft uit den dood opkwam, schreef. Dan toch vindt ge, dat er dit staat: „Wij *weten*, dat we uit den dood zijn overgegaan in het leven, *dewijl we de broeders liefhebben*". Ja, meer nog, dat hierop zulk een nadruk wordt gelegd, dat de apostel er bij voegt: „Wie zijn broeder niet liefheeft, *blijft in den dood*". Iets wat dan zoo te verstaan is, dat eerst Jezus ons getoond heeft *wat liefde is*, en dat „wij hieraan de liefde gekend hebben, dat hij zijn leven voor ons gesteld heeft"; reden waarom ook wij schuldig zijn, „ons leven te stellen voor de broederen."

Johannes dringt dus wel zeer diep tot op den wortel der zaak door. De wereld had de liefde gedood. Eerst Jezus toonde weer wat *liefde is*. Wordt nu de liefde van Christus in onze harten uit gestort, dan sluit één heilige lietdeband ook al de door Jezus verlosten saam. Ook zij hebben de broeders lief, en uit dit feit, dat ze zelven merken, hoe lief ze de broeders hebben, daaruit *weten* ze, dat de dood ze niet houden kon, en dat ze nu staan, ook al vertoeven ze nog op aarde, in het volle eeuwige leven.

Johannes voelt zelf, dat hij van liefde voor de broeders verteerd wordt. Hij geniet in de heilige sympathie die uit zijn ziel naar de broeders uitgaat. Die liefde verwarmt zijn hart en maakt hem rijk en gelukkig. Die liefde heeft hij niet uit zichzelf. Die liefde is tegen zijn zondige natuur door zijn God hem in 't hart uitgestort. En dit lied der liefde, dat nu op de snaren van zijn hart gedurig ruischen mag, wordt hem tegelijk zijn levenspsalm. Aan die liefdegeur die elk tot liefde nopen moet, speurt zijn innerlijk besef dat de morgendauw des hoogeren levens zijn verborgen wezen besproeid heeft.

Doch raadpleeg nu de werkelijkheid, en vraag rond hoe 't onder de Christenheid, onder de broederen toegaat. Zeker, die intieme broederlijke liefde, die 't zegel onzer toebrenging zal zijn, is nog gedurig te ontdekken. Nog gaat haar geur uit en verkwikt wie teederder van hart mag zijn. Maar is 't overdrijving, zoo geklaagd wordt, dat toch zoo telkens onder de broederen die liefde te kort schiet, soms geheel gemist wordt, ja in 't bittere woord en in een uiting van weerzin kan omslaan? Of is het niet alzoo, dat zulk een bittere zin zich soms zelfs niet tot de binnenkamer bepaalt, maar tot zelfs in het publiek geschreven woord uitkomt? De Pers draagt zoover in onze dagen, en hoe vaak merkt ge in die Pers niet, dat mannen, die zich als belijders van den Christus aandienen, er zich blijkbaar op toeleggen om met een giftig woord andere broederen zeer te doen. Zoo zeer te doen, dat de wereld er bij toeloopt, die bittere woorden opvangt, en als aanplakt, met het onderschrift er bij: „Zie, hoe lief ze elkander hebben"!

En dit geschiedt niet maar met vage aanduiding, maar vaak met naam en toenaam, als om 't nog grievender te maken. Soms zelfs niet eens in een opwelling van toorn of drift, maar stelselmatig, met een bitterheid die bij jaren haar levensduur telt, en er in groeit als de wereld, dit giftig woord hoorende, er bij in de handen klapt.

En denk nu niet, dat dit zich bepaalt tot het meer publieke leven. In het particuliere leven hoort ge 't telkens evenzoo. In andere termen en op andere manier, maar vaak even bitter en liefdeloos. Ge ontwaart dit tusschen wie tot de ééne kerk behooren, tegenover wie bij een andere kerk is aangesloten. Ge merkt het tusschen wie onder de gelooviger tot twee onderscheidene kringen behooren. Het werkt tusschen de familiën. Het werkt soms tot in hetzelfde gezin door. Allen saam willen ze Christenen heeten. Van alle kanten wil men onder de broeders gerekend worden. Maar als men *onder* elkaar het *over* elkaar heeft, wordt er niet aan gedacht om aan de kwaadsprekende tong den teugel aan te leggen. Komen er strijdige belangen op, dan wordt het op eens ganschelijk vergeten, dat men met broederen te doen heeft. Zelfs ambtsdragers in de Gemeente des Heeren weten zich hiervan vaak niet vrij te houden. En als ge in zulk een kring dan invalt met de vraag: Waar is hier de broederlijke liefde? dan ketst dit woord zoo vaak op het verharde in veler hart af, en vindt nauwelijks ingang.

Jezus heeft 't voorzien, Jezus heeft 't geweten, dat dit de kanker zou zijn, die aan het leven van zijn Kerk zou knagen. Zie het aan de voetwassching, en lees hoe Johannes die inleidt. Jezus, zoo staat er, „wetende dat hij uit deze wereld zou overgaan tot den Vader, alzoo hij de zijnen liefgehad had, zoo heeft hij hen liefgehad tot den einde, en evenzoo wetende, dat de Vader alle ding in zijn handen gegeven had, en dat hij tot God heenging, stond op, en leide zijn kleederen af, en begon de voeten zijner discipelen te wasschen". Plechtiger aanhef is niet denkbaar. Ge merkt aan alles, het geldt hier een hoogst gewichtige gebeurtenis. Iets dat, eer Jezus stierf, nog moest volbracht worden. Iets dat de discipelen nu nog niet begrepen, maar dat ze hierna verstaan zouden. En toen de voetwassching was afgeloopen, sprak Jezus het hooge woord: Ik deed dit, opdat gij verstaan zoudt, dat gelijkerwijs ik u gedaan heb, *gij elkander ook doet*.

Wie nu voelt aan dit alles niet, hoe Jezus schier door angst en vreeze gedrongen werd bij het vooruitzien, hoe 't, na zijn Hemelvaart, op aarde vaak onder de broederen zou toegaan, en hoe daarom die voetwassching nog moest plaats hebben, om in een actie, door een teederder daad, door iets dat zich vanzelf in het geheugen der jongeren moest inprenten, Jezus roepen om broederlijke liefde alle eeuwen door onder de broederen te doen uitgaan.

En toen kwam de gang naar Gethsemane, maar eer hij de beek Kedron overging, nog het hoogepriesterlijk gebed. En ook in dit gebed der gebeden dezelfde toon. Schier hartstochtelijk is Jezus' smeeken tot zijn Vader, of toch de zijnen in de wereld bewaard mochten worden, bewaard vooral in in dien zin, *dat ze één mochten zijn* in Jezus, zoo één tot in de volmaaktheid toe, dat hun onderlinge liefde met de liefde die Jezus' aan den Vader verbond, vergelijkbaar mocht wezen.

En merkt ge dan niet aan alles, hoe uw Heiland die drie laatste dagen, eer het op Golgotha voleind werd, schier meer nog dan van zijn eigen lijden, van zorge over de ontstentenis van broederlijke liefde tusschen zijn verlosten, vervuld was?

Toch hebben de zijnen, al deze eeuwen door, telkens en telkens weer tegen die bede van Jezus om liefde onder de broederen gezondigd. En ze doen het nog. Ja, is er iemand, die dit leest, en zegt in Jezus te zijn, die niet voor zijn God en de broederen zal moeten erkennen, dat ook hij aan dit zondigen tegen de liefde onder de broederen meedeed?

En nochtans *roemt* ge in de hope des eeuwigen levens en jubelt ge mee als 't weer wordt uitgeroepen: „Uit den dood heeft Jezus ons in 't leven overgezet!" Maar leest ge dan nooit verder? Leest ge dan altoos heen over die woorden: *dewijl ik de broeders lief heb*? En als 't hart dan in u getuigt, dat ge zoo vaak dezen of dien broeder *niet* lief hebt, ja, tegen hem nog zoo vaak bitterheid in uw ziel laat opkomen, voelt ge dan niet, hoe die jubelzang u toch eigenlijk besterven moest op uw lippen?

Vrees niet, niemand die zichzelf kent, zal over die innerlijke tegenspraak in hardheid oordeelen. Te goed weet een ieder voor zichzelf, hoe moeilijk het valt, steeds de broederlijke liefde over tegenzin en weerzin te doen zegevieren. Het is volkomen waar, dat èn broeders èn zusters het ons zoo vaak bijna onmogelijk maken, om ze niet maar te dragen en te dulden, maar *lief te hebben*. Wie zou, op zichzelf genomen, hier de broeders oordeelen. Maar al zult ge u wel wachten, om, ziende op u zelven en op eigen schuld, de broeders te oordeelen, *vermanen* moet ge toch, vermanen en waarschuwen, en altoos weer naar het heilig woord terugroepen: Of ge uit den dood in het leven zijt overgegaan, dat weet ge *zeker* en *stelliglijk* alleen aan die heilige vrucht, *of ge de broeders lief hebt*.

Wacht er u daarom toch voor, om op de sleur mee te leven en met de anderen mee te doen. Ook den broeder die u tegenstaat, die u zeer doet, die u achtervolgt met zijn bitterheden, zult ge nochtans *liefhebben*.

Dit valt zwaar, we weten het wel, het is een heilige kunst, die alleen Jezus ons leeren kan. Maar is het niet zoo, dat Jezus, *toen wij nog vijanden waren*, zijn leven voor ons gesteld heeft? En volgt daaruit niet, dat gij de broeders, al verbitteren ook zij uw leven, toch om Christus' wil *zult liefhebben*?

Amsterdam, 1 April 1910.

De magistrale rede over *Zedelijkheid en Recht*, waarmede Dr. W. Geesink zijn ambt als Rector der Vrije Universiteit neerlei en naar wier beschrijving in druk met zekere spanning werd uitgezien, heeft thans bij H. A. vanBottenburg het licht aanschouwd en werd ook ons blad ter aankondiging toegezonden. Dat de verzorger onzer leestafel, wien anders de taak der recensie zoo uitnemend is toebetrouwd, ditmaal van dezen last wenschte ontslagen te zijn, zal niemand hem euvel duiden, die weet hoe intiem de relaties tusschen hem en dat geestelijk kindeke is.

Wat de keuze van het onderwerp dezer oratie betreft, mag het wel een vermetel pogen schijnen, dat een hoogleeraar in de Theologie, al draagt hij daarbij den titel van „buitengewoon hoogleeraar in de Literarische Faculteit", zich waagt aan de oplossing van een probleem, dat in engeren zin noch tot de Theologische noch tot de Literarische Faculteit behoort, tot dusverre schier uitsluitend door juristen van professie is behandeld en door hen als een der moeilijkste is erkend. Toch zal niemand ontkennen, dat waar het hier gaat om de juiste grensbepaling tusschen zedelijkheid en recht, niet alleen den hoogleeraar in het recht, maar evenzeer dien in de Ethiek recht van medezeggenschap toekomt. Bovendien, Prof. Geesink, al is hij „in de rechtsleer niet geschoold", toont toch uitnemend goed op de hoogte te zijn van wat door juristen over dit onderwerp geschreven is. En wat scherpte van begripsbepaling, fijnheid van analyse en strengheid van logische deductie aangaat, doet deze philosoof-theoloog voor geen jurist onder.

„Gesneden brood voor de eenvoudigen" is deze oratie zeker niet. Wie Prof. Geesink alleen kent uit zijn stichtelijke meditaties, zijn gezellige causeriën in onze leestafel of zijn meer populair geschreven Ordinantiën zal zelfs moeite hebben in deze ietwat stroeve zinnen den keurigen literator te herkennen. Maar al is deze oratie gespeend aan alle „oratorische wendingen", al eischt ze zelfs geen geringe inspanning van geest, om het soms al te geserreerde betoog te volgen, toch zal niemand, die voor wetenschappelijke vraagstukken belang koestert, zich beklagen, dat deze geestelijke inspanning niet ruimschoots wordt beloond. De schaal mag hard wezen, de kern is kostelijk. Er ligt aan deze oratie een zoo ernstige studie ten grondslag, de rijke stof is op zoo uitnemende wijze verwerkt, de gang van het betoog is zoo logisch, dat daargelaten of ge met elk der conclusies het eens zijt of elk onderdeel der bewijsvoering zoudt willen onderschrijven, het geheel aan elk man van studie eerbied zal afdwingen. Er mag gerust gezegd, zonder dat we aan overdreven lof ons bezondigen, dat dit probleem nog door niemand aan zoo grondig onderzoek is onderworpen en de oplossing zoo dicht benaderd is als hier. Als proeve van methodologisch onderzoek mag deze oratie een voorbeeld worden genoemd.

Prof. Geesink begint eerst met het probleem te stellen en wijst er dan op, dat hij spreken zal over wat hij noemt de *gangbare* zedelijkheid en het *positieve* recht. Over de verhouding van die beide toch gaat het probleem, zooals het in de historie aan de orde is gekomen. Hij ontkent daarom niet, dat achter die gangbare zedelijkheid en dit positieve recht nog een hoogere zedelijkheid en een hooger recht schuilen en ook geeft hij toe, dat om tot een bevredigende oplossing te komen, evenzeer de verhouding van deze beide moet onderzocht worden, maar dit onderzoek bewaart hij tot het laatste en begint eerst met de beide termen te nemen, zooals ze gewoonlijk in dit geding worden gebruikt. Na aldus de „vraagstelling te hebben gefixeerd" laat hij dan „ter orienteering in het probleem" een overzicht volgen van de geschiedenis van het probleem, waarin kort maar duidelijk getoond wordt, hoe het vraagstuk opkwam en welke solutie is beproefd door juristen en philosophen van naam. Is de lezer zoo ingewijd in de geschiedenis, dan begint de „bescheiden poging" door Prof. Geesink zelf gewaagd om een betere oplossing te vinden. Hij volgt daartoe drie wegen, den genetischen, die gebaand is door de sociologie; den logischen of dien der begripsonderscheiding en ten slotte den theologisch-methaphysischen. Aan het slot geeft hij dan kort saamgevat de conclusies, waartoe hij kwam en waarin dan tegelijk een critiek ligt opgesloten van de slotsom, waartoe anderen waren gekomen.

Nu deze oratie in druk voor ons ligt, en daardoor beter dan op vluchtig hooren alleen, een oordeel mogelijk is, mag wel dank aan Prof. Geesink worden gebracht voor het keurig stuk, dat hij leverde. Hoe verder men in deze oratie komt en hoe meer men daardoor de eigenlijke bedoeling van den schrijver leert verstaan, des te meer klimt ook de waardeering voor zijn arbeid. Bij het genetisch en logisch onderzoek, waarbij Prof. Geesink zich nog beperkt tot de „gangbare zedelijkheid" en het „positieve recht", komen zeker uitdrukkingen voor, die, wanneer het slotbetoog ontbrak, tot misverstand aanleiding zouden kunnen geven. Wanneer hij bijv. zegt op blz. 50 en 51, dat de normen van het zedelijk leven of de „zede wetten" in onderscheiding van de rechts normen „afhankelijk zijn van onze toestemming", dan ontstaat daardoor de schijn, alsof het objectief gezag der zedewetten niet genoegzaam wordt gewaarborgd. Toch blijkt uit het derde gedeelte, waarin Prof. Geesink den metaphysisch theologischen weg bewandelt, dat dit allerminst zijn bedoeling is en hij wel degelijk erkent, dat de zedewetten door God voor den mensch vastgesteld, hem binden. Hier vooral, waar hij het empirisch onderzoek verlaat en opklimt tot wat „recht en goed is voor God", om daaruit èn de rechtsorde en de zedelijke wet voor de menschheid af te leiden; waar hij toont, hoe door de zonde beide voor den mensch een abnormaal karakter dragen en daarom ook niet in volle heerlijkheid uitkomen, om dan aan het slot in werkelijk bezielende woorden te schilderen, hoe eens op de nieuwe aarde die disharmonie zal wegvallen en er „harmonie zal zijn van eeuwige schoonheid tusschen de tot heiligheid geworden zedelijkheid der menschen en het blijvend recht van God", bereikt deze oratie haar hoogte punt en eindigt ze in een akkoord, dat bevrediging schenkt aan geloof en weten beide.

Met de bescheidenheid, die den waren geleerde siert, heeft Prof. Geesink zijn studie een „benaderen" genoemd van de oplossing van dit probleem. In hoeverre het hem ook inderdaad gelukt is, het vraagstuk op te lossen, staat niet aan ons ter beoordeeling. Ook op wetenschappelijk gebied, waar men voor zulke moeilijke en diepe quaesties staat, geldt het woord van den Apostel: ik jaag er naar of ik het grijpen mocht, maar gegrepen heb ik het niet. Alleen de oppervlakkigheid van schijn-geleerdheid meent alle wereldraadsels te kunnen verklaren en alle problemen te kunnen oplossen. De echte man van wetenschap stelt zich met bescheidener taak tevreden. Hij is dankbaar, wanneer het hem gelukt is een schrede verder te komen op den weg, die leidt tot het doel. Dien lof nu zal zeker niemand aan Prof. Geesink onthouden. Hij heeft het vraagstuk scherp gesteld; hij heeft op menig punt nieuw licht doen vallen; hij heeft een oplossing voorgesteld, die zeker veel heeft, wat haar aanbeveelt. En hij heeft bovenal aangetoond, en daarvoor danken we hem het meest, hoe ook op dit gebied de beste oplossing gevonden wordt voor wie wandelt bij het licht, dat Gods Woord ons schonk.

In het *Gereformeerd Weekblad* onder redactie van Dr. J. D. de Lind van Wijngaarden ontspon zich onlangs een discussie over den vroegdoop, in verband waarmede ook de beteekenis van den doop in het algemeen ter sprake kwam.

De redactie had daarbij beweerd, dat volgens *onze* Kerken de onderstelde wedergeboorte de grond was, waarop de kinderdoop rustte. Terecht kwam een inzender hiertegen op met verwijzing naar hetgeen de Synode te Utrecht had verklaard, dat deze uitdrukking minder juist was, want dat de grond voor den kinderdoop niet de onderstelde wedergeboorte, maar het bevel en de belofte Gods is.

De redactie, voor deze tegenspraak geplaatst, tracht zich op de volgende wijze uit de moeilijkheid te redden:

En wat nu aangaat het tweede punt van art. 158, dat het minder juist is te zeggen, dat de doop aan de kinderen der gelovigen bediend wordt op grond van hun onderstelde wedergeboorte, en dat wij dus de waarheid niet zouden lief hebben, omdat wij beweerden, dat in de Ger. Kerken de doop geschiedt op veronderstelde wedergeboorte, zij nu tweederlei opgemerkt. In de eerste plaats de flauwe uitdrukking in art. 158 „minder juist". Om het halfslachtige hiervan te gevoelen moet men maar eens de uitdrukkingen van de Synode van Dordt in 1718 nagaan. Zij veroordeelen de Remonstrantsche leer niet door het zoetsappige minder juist, maar door het mannelijke: en hiermede verwerpen wij het gevoelen dergenen, die daar leeren! Nu wil minder juist zeggen: goed bedoeld en minder juist uitgedrukt. Maar dat nu daargelaten, wat wij beweerden, dat de doop geschiedt op veronderstelde wedergeboorte in de Ger. Kerken, welke uitspraak volgens den heer G. leugenachtig zou zijn, lieve lezer, let nu goed op, dat zegen wij beusch niet uit onzen duim, maar dat staat geschreven in de werken van Dr. A. Kuyper, Sen., oud-hoogleeraar aan de Vrije Universiteit, de man juist die de verbondsleer weer opgehaald heeft.

Hierop volgen dan een reeks van aanhalingen uit de werken van Dr. A. Kuyper die, nog daargelaten, dat ze niet zeggen wat de redactie beweerd had, ook niets ter zake doen, omdat het *gevoelen der Gereformeerde Kerken* niet uit de uitspraken van een of anderen hoogleeraar, hoe hoog deze ook geschat wordt, maar alleen uit de uitspraken dier Kerken zelf kan gekend worden. De redactie had dus metterdaad zich aan onjuistheid schuldig gemaakt door onze Kerken een gevoelen toe te dichten, dat door die Kerken eenparig als minder juist verworpen was.

Dat de Synode dit gevoelen even beslist als de Remonstrantsche dwaalleer had moeten verwerpen, is toch al te zonderling, waar het hier niet ging om een *ketterij*, die de hartader der Gereformeerde belijdenis aantast, gelijk de dwaling der Remonstranten, maar alleen om een onjuiste formule, die tot misverstand aanleiding kon geven. Men vergete toch niet, dat ook ons Doopsformulier zegt dat „onze kinderen in Christus geheiligd zijn en *daarom* (dus *op dien grond*) als lidmaten der Kerk behooren gedoopt te worden." In goeden zin kan dus gezegd worden, dat het *geheiligd zijn onzer kinderen in Christus* de grond is, waarop hun recht op den doop rust. Dr. de Lind van Wijngaarden, die dit zelf ook wel voelt, haast zich daarom te verklaren, dat dit „geheiligd zijn onzer kinderen" niet verstaan mag worden van een subjectieve heiliging door de wedergeboorte, maar van de objectieve heiliging, doordat ze in het genadeverbond geboren zijn. Een uitlegging, die lijnrecht in strijd is met wat door onze Gereformeerde vaderen is verklaard en die ook door de bijvoeging *in Christus* exegetisch ten eenenmale onhoudbaar is.

Eigenaardig is vooral, hoe Dr. de Lind van Wijngaarden, die onze Kerken min of meer beschuldigt van bedenkelijke afdwalingen in de verbondsleer, zelf in strijd komt met de Gereformeerde belijdenis. Op de vraag, hoe ouders te denken hebben over hun kinderen, die vroeg komen te sterven en bij wie nog geen zichtbare teekenen van genade konden bespeurd worden, antwoordt hij:

En dan de ouders ten opzichte van hunne kinderen? Wel, als het Godvreezende ouders zijn, dan zullen zij daar juist rust vinden, als zij door de genade Gods hunne kinderen aan de vrijmacht Gods kwijt raken. De natuurlijke mensch komt daar niet, omdat hij wel een hemel, maar geen God vóór zijn kind begeert. En als dan de geestelijke mensch door de genade Gods daar komen mag, dus zijn kind kwijt raakt aan de vrijheid Gods, dan wil de Heere daarna wel eens met zijn vertrouwende genade nederdalen, om te laten zien, dat Hij ook onder de jeugdig gestorvenen er heeft, die Hij als paarlen doet schitteren aan de koningskroon van Christus.

Leg naast deze uitspraak nu eens wat onze Gereformeerde Vaderen te Dordrecht zoo troostrijk aangaande de zaligheid onzer vroegstervende kinderen hebben beleden:

Nademaal wij over den wil Gods uit zijn Woord hebben te oordeelen, hetwelk getuigt dat de kinderen der gelooviger heilig zijn, wel niet van nature maar door de weldaad des genadigen Verbonds, in hetwelk zij met hunne ouders begrepen worden, zoo moeten godzalige ouders aangaande de verkiezing en zaligheid hunner kinderen, die God in hunne kindsheid uit dit leven wegneemt, niet twijfelen.

Is hier geen verschil als tusschen dag en nacht?

Een dogmatisch geschil?

XXVII.

Blijk ons dus, dat naar de constante leer van het Nieuwe Testament de ziel van Gods kind terstond na het sterven niet naar den Hades, maar naar den hemel gaat, dan volgt daaruit dat de Hades, als verblijfplaats genomen, bepaaldelijk voor de *goddeloozen* bestemd is en de straf aanduidt, die hem wacht.

Dit feit nu behoeft daarom niet te verwonderen, omdat het gebruik van het woord Hades in malam partem, d. w. z. als strafplaats der goddeloozen, volstrekt niet tot het Nieuwe Testament beperkt is, maar ook daarbuiten voorkomt. Zelfs bij de gewone Grieksche schrijvers wordt de Hades somtijds met den *Tartarus* vereenzelvigd en krijgt het de beteekenis van de plaats, waar de boozen gepijnigd worden. En nog sterker is dit het geval bij verschillende joodsche schrijvers, die vóór en na Christus' tijd leefden. Met het oog op het Nieuwe Testamentisch spraakgebruik is dit natuurlijk van hoog belang, omdat het gewone argument, dat Hades niet andere beteekenen kan dan doodenrijk, daarmede van zelf vervalt. Twijfel omtrent dit feit kan niet bestaan, want schrijvers van gezaghebbenden naam erkennen het eenparig. Zoo zegt Dr. Riehm in zijn Handwörterbuch des biblischen Alterthums 1884 Bd. I p. 630, na eerst vermeld te hebben, dat in de latere chokmatische litteratuur der Joden de voorstelling gevonden wordt, dat de rechtvaardigen terstond naar den hemel gaan: „zoo bleven dan alleen de goddeloozen over voor den donkeren Hades; de Hades werd aldus de strafplaats en viel met de vroeger van hem onderscheiden Gehenna saam". Evenzoo oordeelt Gerlof Dalman in Herzog's Realencyclopädie für Protestantische Theologie 3e Auflage Bd VII p. 298; ook hij wijst er op, dat de leer van een onmiddellijke vergelding na den dood de vroegere voorstelling van de Scheôl, als de plaats waar alle afgestorvenen heengingen, wijzigde; men kreeg daarvoor in de plaats den hemel en de hel; en daar „de Oud-testamentische uitspraken over de Scheôl niet pasten op de plaats der zaligheid, lag het voor de hand, de Scheôl in verband te brengen met de strafplaats, zoodat Scheôl en Gehenna saamvielen". En Dr. E. Schürer merkt in zijn Geschichte des Jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi, 3e Aufl Bd. II, p. 552 noot 76 op, dat wel als regel de Gehenna als strafplaats der goddeloozen genoemd wordt, maar ook „de Hades en zijn duisternis als het toekomstige lot der goddeloozen wordt aangeduid".

De verschillende citaten, die als bewijs hiervoor worden aangehaald, kunnen we niet weergeven; slechts op één bewijsplaats wijzen we, omdat daaruit niet alleen afdoende blijkt, dat Hades metterdaad voor het gebruikt wordt, maar ook, dat deze voorstelling bij de Joden vrij algemeen was; het is de bekende plaats bij Flavius Jozefus in zijn *de bello Judaico* III, 8 5). Jozefus verhaalt daar, dat de Joden, na de inneming van Jotapata door de Romeinen, er bij hem op aandrongen, liever zelfmoord te plegen dan zich aan de vijanden over te geven. Jozefus kwam hiertegen op en zeide: „weet ge niet, dat degenen, die uit dit leven scheiden volgens de wet der natuur, eeuwigen lof verkrijgen, en dat hunne zuivere zielen een zeer heilige verblijfplaats in den hemel ontvangen, totdat ze na verloop van eeuwen in hunne heilige lichamen zullen terugkeeren; maar dat de zielen dergenen, die dwaas genoeg waren de hand aan eigen leven te slaan, opgesloten zullen worden in den zeer duisteren Hades". Heel dit argument, dat wie zelfmoord pleegt niet naar den hemel, maar naar den Hades, d. i. de hel, gaat, zou geen kracht hebben, wanneer dit alleen een particuliere opvatting van Jozefus en niet het algemeene volksgeloof van zijn dagen was.

Staat het dus vast, dat *Hades* wel degelijk bij schrijvers uit Christus dagen de strafplaats der goddeloozen, de *hel*, aanduidt, dan is er dus geen enkele reden, waarom het woord Hades in het Nieuwe Testament niet in dienzelfden zin zou kunnen gebruikt worden. Of dit metterdaad zoo is, kan alleen het tekstverband uitmaken. Daarom zullen we thans de verschillende plaatsen in de Evangeliën nagaan, waar het woord Hades gebruikt wordt, om te zien welke beteekenis dit woord hier heeft.

De duidelijkste en uitvoerigste teekening van den Hades wordt ons zeker gegeven in de gelijkenis van den rijken man en den armen Lazarus (Luc. 16 : 19—31). Van Lazarus wordt gezegd, dat hij terstond na zijn sterven door de engelen gedragen werd naar Abraham's schoot, van den rijken man, dat hij, na gestorven en begraven te zijn, zijn oogen opsloeg in den Hades, „zijnde in de pijn". Dat de Hades hier het algemeen doodenrijk zou beteekenen, zoodat èn Lazarus èn de rijke man in den Hades waren, wordt niet alleen niet gezegd, maar zelfs uitdrukkelijk weersproken. Abraham's schoot en de Hades, waarin de rijke man is, staan lijnrecht tegenover elkaar. De arme Lazarus wordt in Abraham's schoot *vertroost*, de rijke man in den Hades *lijdt smarten*; beide plaatsen zijn gescheiden door een „groote klove", die niemand overschrijden kan; en uitdrukkelijk noemt de rijke man de plaats, waar hij is, dat is de Hades, de *plaats der pijniging* (vs. 28). Eigenaardig is dan ook, dat terwijl de rijke man als 't ware vanzelf in den Hades wegzinkt — er staat alleen, dat hij, na gestorven te zijn, zijn oogen opsloeg in den Hades — de ziel van Lazarus daarentegen *door de engelen* gedragen wordt naar Abraham's schoot; wat zeker de gedachte wettigt, dat die schoot van Abraham bij de engelen in den hemel gedacht wordt. Wil men den tekst dus geen geweld aandoen, dan moet erkend worden, dat de Hades hier althans de strafplaats der goddeloozen beteekent. Zelfs nieuwere uitleggers stemmen dit op deze plaats althans toe. Indien men zich dan ook niet door de vooropgezette meening liet leiden, dat Hades in het Nieuwe Testament nooit anders dan het algemeene doodenrijk beteekenen kan, zou wel ieder exegeet toestemmen, dat de Hades hier met de hel saamvalt. Hoogstens zou men kunnen zeggen, dat Hades meer den voorloopigen straftoestand aanduidt, die terstond na het sterven intreedt, terwijl de Gehenna meer